

Nevena Petrušić¹

Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet

Dragica Vujadinović²

Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet

Originalni naučni rad

UDK 378.016:305–055.1/.2(497.11)

305:340.13]:378(497.11)

305:342.72/.73]:378(497.11)

Primljen: 01.03.2018.

DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC1801313P>

OD RODNO SLEPOG KA RODNO INKLUZIVNOM VISOKOM OBRAZOVANJU U SRBIJI: AKCIONI PLANOVI ZA URODNJAVANJE³

From Gender Blind to Gender Inclusive Higher Education in Serbia: Gender Mainstreaming Action Plans

APSTRAKT: Predmet ove analize je visoko obrazovanje u Srbiji, u kome je na svojevrsan način na delu dijalektika emancipacije i reprodukcije patrijarhalne matrice, koja obeležava rodne odnose u savremenosti i na različite načine se manifestuje u svim sferama društvenog života, u svakom društvu ponaosob i globalno uzev. Ova dijalektika je na delu i u savremenom visokom obrazovanju, pri čemu postoje značajne razlike među konkretnim obrazovnim režimima, koje su uslovljene njihovim istorijsko-političko-kulturološkim specifičnostima.

Fokus rada je na visokom obrazovanju u Srbiji, koje je još uvek u svim svojim dimenzijama obeleženo patrijarhalnom matricom. Uprkos određenim emancipatorskim pomacima unutar visokog obrazovanja, i dalje su vidljive horizontalna i vertikalna rodna segregacija, rodna neravnoteža u rukovodećim strukturama, rodno slepi programi i sadržaji putem kojih se znanje proizvodi i reprodukuje.

U radu su razmotreni strateški pravci urođnjavanja visokog obrazovanja u Srbiji. Polazeći od stava da ovaj proces podrazumava sveobuhvatne strukturalne promene, autorke nude model akcionog plana koji bi mogao da posluži kao osnov za kreiranje politike urođnjavanja visokog obrazovanja u Srbiji. Ovaj model je zasnovan na akcionim planovima razvijenim u okviru međunarodnih projekata Evropske komisije (EK) i Evropskog Instituta za rodnu ravnopravnost (EIGE), i

1 nevena.petrusic@gmail.com

2 dragicav@ius.bg.ac.rs

3 Koautorski doprinos Nevene Petrušić rezultat je istraživanja na projektu „Uskladjivanje prava Srbije sa pravom Evropske unije“, Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. Koautorski doprinos Dragice Vujadinović je rezultat istraživanja na strateškom projektu Pravnog fakulteta „Identiteti i preobražaj Srbije“.

podrazumeva – uz odgovarajuću kontekstualizaciju – strukturalne promene „odozgo“, koje bi inicirale promene „odozdo“ i urodnilе visoko obrazovanje suštinski unapređujući njegov kvalitet.

KLJUČNE REČI: rodna ravnopravnost, urođnjavanje, proizvodnja znanja, visoko obrazovanje, akcioni planovi za urođnjavanje visokog obrazovanja

ABSTRACT: Subject of this analysis is the higher education in Serbia, in which the dialectic of patriarchy and emancipation exists in a specific manner. The mentioned dialectic has represented a general locus of gender relations in contemporary time, but, however, has had different manifestations in different societies and various spheres of societal life in each society and globally.

The background presupposition is that this dialectic has also been on agenda generally in contemporary higher education, but, again, with significant differences depending on historical-political-cultural specificities of particular educational modalities.

Focus will be on the higher education in Serbia, which still has been significantly determined within all its dimensions with a patriarchal matrix. In spite of vivid emancipatory shifts in Serbian higher education, there has obviously still existed horizontal and vertical gender segregation, gender imbalance in governmental structures, gender blind curricula and textbooks for knowledge production.

Strategic aims and paths of gender mainstreaming in Serbian higher education are considered in this article. Starting from the statement that this process presuppose all-encompassing structural changes, these authors offer the model of gender action plan (GEP), which could serve as the basis for creating policies of the higher education gender mainstreaming in Serbia.

This model is based on action plans which have been developed in projects of European Commission (EC) and European Institute for Gender Equality (EIGE), and which imply – structural changes from „above“, which then could initiate changes from „below“ for the purpose of gender mainstreaming and essential advancement of the quality of higher education.

KEY WORDS: gender equality, gender mainstreaming, knowledge production, higher education, gender action plans.

Uvod

Rodne nejednakosti, kumulirane vekovima unazad u srpskom društvu, manifestuju se i danas u svim sferama društvenog i privatnog života, uprkos nespornoj činjenici da su kontroverzni procesi modernizacije u doba real-socijalizma i tranzicije (deklarativno ka liberalno-demokratskom modelu razvoja, realno – ka fasadnoj demokratiji i poluperiferanom modelu neoliberalne globalizacije), doneli elemente emancipacije na manje ili više kontroverzne načine u sferi politike i prava, rada, socijalne politike, obrazovanja. (Vujadinović, Stanimirović, 2017: 151–178; Blagojević 2002; Blagojević Hjuson 2015: 15, Blagojević Hjuson 2015 a)

Obrazovanje u Srbiji – u celoj liniji od osnovnog do visokoškolskog – zarobljeno je patrijarhalnom matricom u pogledu sadržaja učenja, mentalnih sklopova i sistema vrednosti nosilaca obrazovnog procesa, a, sledstveno, i njihovih pedagoških pristupa. Naravno, emancipatorska suština sticanja saznanja i razvijanja kritičke distance spram nametnutih modela znanja, po definiciji ne trpi ropstvo i nikada do kraja ne podleže porobljavanju i zarobljenosti. U tom smislu, emancipatorski potencijal znanja kao takvog uvek iznova izbija na površinu ili deluje bilo iz potaje ili direktno, kritički i javno.

U drugoj polovini prošlog veka na našim prostorima došlo je do pozitivnih promena u sferi obrazovanja, koje se ogledaju u sve većem učešću žena u procesu sticanja znanja, diploma, titula i profesionalnih identiteta. Ovaj pozitivan pomak rezultat je globalnog trenda omasovljavanja nakon Drugog svetskog rata, koji je ispoljen i u jugoslovenskom društvu. Zahvaljujući tome, nastao je proces omasovljenja obrazovanja, uvođenja obaveznog nivoa obrazovanja za sve, kontinuiranog rasta pristupa svih obrazovnih nivoa za žensku populaciju. Poseban značaj ima “univerzitetski bum” sedamdesetih godina 20. veka, koji je obeležen masovnim uključivanjem žena u univerzitetsko obrazovanje i velikim učešćem žena među najboljim studentima. Upravo zahvaljujući tim procesima suštinski se popravio obrazovni rodni balans (Blagojević, 2013, *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, 2017).

Međutim, proces rodne senzitivizacije sadržaja onoga šta se uči, načina prenošenja znanja i samih ciljeva razvoja obrazovne sfere društva sve vreme je zaostajao, tako da je, praktično, čitavo polje obrazovanja na paradoksalan način stavljano (i dalje se stavlja) u funkciju reprodukcije patrijarhalnog društvenog modela, i autoritarnih društvenih odnosa i vladavinskih poredaka. Tu svoju paradoksalnu funkciju obrazovanje ostvaruje tokom čitavog svog razvoja: od real-socijalističkog do poluperiferijskog državnog kapitalizma, odnosno do neoliberalnog kapitalizma. (Stjepanović-Zaharijevski, Gavrilović, Petrušić, 2015; Jarić, 2012, 21, Baćević *et al*, 2010)

Autoritarnim režimima i nedemokratskoj političkoj kulturi uvek iznova je odgovaralo reprodukovanje patrijarhalne matrice u javnoj i privatnoj sferi života, u sistemu vrednosti i pogledu na svet, u vaspitanju, pa u značajnoj meri i u obrazovanju. Odgovaralo im je, zapravo, formiranje heteronomnih, autoritarnih tipova ličnosti – kroz primarnu socijalizaciju u porodici i sekundarnu u obrazovanju, koji će reprodukovati patrijarhalne kodove i dovesti do toga da će obrazovani muškarci i obrazovane žene najčešće reprezentovati poslušničke elite i lako prihvatati pomenuto stavljanje u službu reprodukovanja autoritarnih poredaka i društvenih odnosa (Vujadinović, 2005).

Mera demokracije društva u suštinskom smislu zavisi od mere emancipacije rodni odnosa i može da se preispituje upravo iz perspektive postignuća, s jedne strane, ili izostanka, s druge, rodno senzitivne dimenzije vaspitanja, kulture, sadržaja i ciljeva učenja, obrazovanja uopšte uzev i, posebno, visokog obrazovanja. Utoliko, mera emancipatorskog ili tradicionalističkog kvaliteta obrazovanja može direktno da se preispituje preko prisustva ili izostanka rodno senzitivnog pristupa (Milić, 1998, 558–559.).

Univerzitetско obrazovanje ima kapacitet da utiče na promenu pogleda na svet mladih ljudi, njihovog načina života, vrednosnih izbora i razumevanja rodniх identiteta i rodniх odnosa. Ovaj domen nije jedini bitan za unapređenje rodne ravnopravnosti u državi i društvu, ali jeste jedan od njegovih ključnih faktora, jer se bez urođnjavanja univerzitetскоg obrazovanja, politika rodne ravnopravnosti ne može delotvorno sprovoditi (Vujadinović, Petrusić, 2017).

U ovom radu akcenat će biti na univerzitetском obrazovanju u Srbiji i instrumentima za njegovo kvalitativno poboljšanje sa stanovišta civilizacijskih ciljeva i vrednosti, koji su neodvojivi od principa rodne ravnopravnosti i politike urođnjavanja. Instrumenti će biti artikulisani u vidu modela akcionog plana za urođnjavanje visokog obrazovanja, odnosno za integrisanje rodne perspektive u visoko obrazovanje. Model je zasnovan na kumuliranom relevantnom znanju o građenju pomenutih akcionih planova, kao što su GEAR Tool⁴, GenderTime⁵, ENWISE⁶, a oslanja se na evropska normativna i strateška dokumenta, kao i na zakonski i i strateški okvir rodne ravnopravnosti Republike Srbije.

U prvom poglavlju analizirani su multiplikovani istorijski, međunarodno-pravni, normativno-strateški i inherentno obrazovni faktori uticaja na razvoj ideja o neophodnosti urođnjavanja obrazovanja, a u širem kontekstu moderne i savremene borbe za ženska prava. U drugom poglavlju ponuđen je model akcionog plana za urođnjavanje visokog obrazovanja.

1. Pretpostavke za razumevanje mogućnosti i neophodnosti urođnjavanja visokog obrazovanja u Srbiji

Uz demokratske kapacitete visokog obrazovanja, koji sami po sebi otvaraju mogućnost i nameću potrebu za urođnjavanjem visokog obrazovanja, druga važna dimenzija koja je od ključnog uticaja na artikulisanje zahteva za urođnjavanjem visokog obrazovanja jeste međunarodno-pravni kontekst ljudskih prava i prava žena, koji ima korene u ukupnim emancipatorskim impulsima modernog i savremenog doba, i koji svakako ima značajne implikacije i u sferi obrazovanja.

1.1. Emancipatorski impulsi

Razvoj ženskih prava dobio je značajan zamajac nakon Drugog svetskog rata, kada je najveći broj država ozvaničio jednako pravo glasa za žene i muškarce. Međutim, ostvarivanje univerzalnog prava glasa je zadnja karika u dužem procesu multiplikovanih faktora uticaja na modernu pojavu emancipatorskih trendova (koji su automatski značili i podrivanje unisonog milenijumskog reprodukovanja patrijarhalne matrice), kao što su, na primer, bili građanske političke revolucije (i njihovo krunisanje Američkom Deklaracijom o nezavisnosti iz 1776 i Francuskom Deklaracijom o jednakosti čoveka i građanina iz 1789), i podsticaji

4 <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gear> (pristup 10. oktobar 2017).

5 www.gendertime.org (pristup 10. oktobar 2017).

6 <http://www.sciencemag.org/careers/2004/02/wasted-talents-women-scientists-eastern-and-central-europe> (pristup 10. oktobar 2017).

koji su iz njih proistekli za sifražetske pokrete i dugu borbu žena za sticanje prava glasa i prava na obrazovanje.⁷ Zatim, među multiplikovane faktore uticaja na procese koji su ženama dali šansu da uđu u javni prostor svakako spadaju i industrijska revolucija, sa masovnim zapošljavanjem žena, zatim, učešće žena u Prvom i Drugom svetskom ratu (bilo pozadinski i na frontovima bilo u fabrikama, umesto muškaraca), kao i proces masovnog obrazovanja nakon Drugog svetskog rata (Vujadinović, 2017, 79–98). Svakako najvažniji faktor uticaja u pomenutom kontekstu jeste borba samih žena da postanu vidljive u javnoj sferi, a najpre da postanu vidljive u ideji univerzalne ravnopravnosti, koja je dugo prepoznavana primarno kao ravnopravnost muškaraca.

1.2. Međunarodni razvoj prava, ljudskih prava i ženska prava

Centriranje međunarodnog prava oko individualnih ljudskih prava, do kojeg je došlo nakon iskustava Holokausta i Drugog svetskog rata, formalizovano je *Univerzalnom Deklaracijom o ljudskim pravima UN* iz 1948. godine. Ovaj proces je doveo do značajnog napretka u zaštiti ljudskih prava u mnogim oblastima, uključujući prava proistekla iz antikolonijalne borbe, borbe protiv rasne diskriminacije, borbe za priznanje kulturnih različitosti i multikulturalizma, borbe za socijalna prava – na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i penziono osiguranje – unutar modela države blagostanja, kao i obnovljene borbe za zaštitu manjinskih prava na demokratskim osnovama (Kymlicka, 2012).

Tokom druge polovine 20. veka i početkom 21. veka ostvaren je izraziti napredak i u domenu zaštite ženskih prava, koja postaju poseban predmet brige i afirmacije u mnogim međunarodnim dokumentima, počev od *Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena* (CEDAW) i nadalje, u kojima je, pored ostalog, snažno istaknuta i ideja o neophodnosti uspostavljanja rodne ravnopravnosti u sferi obrazovanja.

1.3. Normativni i strateški okvir za urođnjavanje visokog obrazovanja – međunarodni i nacionalni kontekst⁸

Kada je reč o ravnopravnosti u obrazovanju, osnovni međunarodni ugovor je *Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* iz 1966. godine,⁹ kojim je garantovano pravo na obrazovanje, propisana zabrana diskriminacije u pogledu njegovog uživanja po bilo kom ličnom svojstvu, uključujući i pol, i propisana obaveza država članica da obezbede jednako pravo muškarcima i ženama da uživaju sva prava koja *Pakt* garantuje, uključujući i pravo na obrazovanje.

7 U Americi je borba za univerzalno pravo glasa trajala od 1776. do 1920. godine, dakle 144 godine, a u Francuskoj od 1789. do 1944. godine, dakle, 155 godina (Ofen, 2013, Obrenić, 2008).

8 Ovo poglavlje reprodukuje osnovne ideje iz teksta Vujadinović, D. i Petrušić, N., 2017, Uvođenje rodne perspektive u pravničko obrazovanje – Pilot analiza studijskih programa i udžbenika, u. Lilić, S. (ur.), *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije – knjiga 7*, Beograd: Pravni fakultet, (84 – 104).

9 *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, General Assembly Resolution 2200A (XXI), 16 December, 1966.

Za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju od ključnog značaja je već pomenuta *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena* iz 1975. godine (CEDAW), koja, pored ostalog, obavezuje države članice da obezbede ravnopravnost žena sa muškarcima na polju obrazovanja.¹⁰ Posebno je naglašena obaveza uklanjanja stereotipnih shvatanja o ulogama muškaraca i žena na svim nivoima i oblicima obrazovanja putem revizije udžbenika i obrazovnih programa, prilagođavanja nastavnih metoda i dr. (čl. 10).

U *Pekinskoj deklaraciji*¹¹ i *Platformi za akciju*¹² usvojenim na Četvrtoj konferenciji o ženama održanoj 1995. godine, ukazuje se da su obrazovni program i nastavni materijali još uvek u velikoj meri pod uticajem polne diskriminacije, čime se jačaju tradicionalne ženske i muške uloge. Nepostojanje svesti o potrebi ravnopravnosti polova kod nastavnika/nastavnica na svim nivoima obrazovanja jača postojeću nejednakost između muškaraca i žena, pojačavajući diskriminacijske tendencije (Petrušić, Kontantinović Vilić, 2012. 19–20).

I u *Svetskoj deklaraciji o visokom obrazovanju za 21. vek*,¹³ preporučuje se ukidanje rodni stereotipa u visokom obrazovanju, uvažavanje rodni aspekata u različitim naučnim disciplinama, aktivno uključivanje žena u rad obrazovni ustanova na svim nivoima i u svim disciplinama, posebno pri donošenju odluka.¹⁴

Pitanjem integrisanja rodne perspektive u obrazovanje bavio se i Savet Evrope. U *Preporuci o uvođenju rodne ravnopravnosti u obrazovanje* iz 2007. godine,¹⁵ konstatuje se da “*obrazovanje za demokratsko građanstvo [...] doprinosi promociji principa ravnopravnosti između muškaraca i žena i da ohrabruje uspostavljanje harmoničnih i mirnih odnosa među ljudima*“, i ukazuje se na potrebu da rodna dimenzija bude u sadržaju nastavnih programa, kako bi se suzbijali seksistički stereotipi, a mladi ljudi bili pripremljeni za novo rodno partnerstvo u privatnom i javnom životu. Upućena je, takođe, preporuka državama da utiču na autore i izdavače nastavnih materijala da postanu svesni potrebe da rodna ravnopravnost bude kvalitativni kriterijum za stvaranje ovih materijala.

10 Iako se u tekstu CEDAW pominje samo diskriminacija na osnovu pola, CEDAW Komitet stoji na stanovištu da je Konvencija usmerena na eliminisanje svih oblika diskriminacije žena, uključujući i rodno zasnovanu diskriminaciju. (Videti: *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (CEDAW), General Assembly Resolution 34/180, 18 Decembar, 1979, videti takođe, *General Recommendation No. 28 on the Core Obligations of States Parties under Article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, CEDAW/C/GC/28, par. 5).

11 <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm> (pristup 10. oktobar 2017)

12 <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/> (pristup 10. oktobar 2017)

13 *World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century, Vision and Action*. UNESCO, Paris, 1998, http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm (pristup 17. 9. 2017)

14 Šire: Popović, D. Duhaček, D. Od ciriškog kruga do studija roda: rodna ravnopravnost i visoko obrazovanje u Srbiji, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 2009, 688.

15 *Recommendation CM/Rec(2007)13 of the Committee of Ministers to member states on gender mainstreaming in education and explanatory memorandum*, <http://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-mainstreaming-at-the-council-of-europe> (pristup 17. 9. 2017).

Urođnjavanje univerzitetskog obrazovanja je važan činilac u procesu stvaranja jedinstvenog evropskog obrazovnog prostora, definisanog tzv. *Bolonjskom deklaracijom*,¹⁶ koji, pored ostalog, podrazumeva i obrazovanje za rodnu ravnopravnost, mir i toleranciju. (Popović, Duhaček, 2009).

U unutrašnjem pravu pravni osnov urođnjavanja visokog obrazovanja sadržan je u *Ustavu Republike Srbije iz 2006. godine*,¹⁷ koji zabranjuje svaki oblik diskriminacije pojedinaca i grupa na osnovu bilo kog ličnog svojstva.¹⁸ Zabrana rodno zasnovane diskriminacije propisana je *Zakonom o zabrani diskriminacije iz 2009. godine*¹⁹ (Petrušić *et al*, 2016: 155–156), kao i *Zakonom o ravnopravnosti polova iz 2010. godine*, koji organima javne vlasti nalaže da vode aktivnu politiku jednakih mogućnosti u svim oblastima društvenog života, uključujući i obrazovanje (Pajvančić *et al*, 2010: 76–77).²⁰ Na zabranu rodno zasnovane

16 The European Higher Education Area – Joint Declaration of the European Ministers of Education, http://www.magna-charta.org/resources/files/BOLOGNA_DECLARATION.pdf (pristup 19. 6. 1999).

17 “Službeni glasnik RS“ br. 98/2006.

18 Član 21. Ustava RS.

19 U čl. 20. zakona propisana je, pored ostalog i zabrana javnog zagovaranja, podržavanja i postupanja u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova. U praksi su neki slučajevi kršenja ove zabrane već dobili pravni epilog. Tako je Poverenica za zaštitu ravnopravnosti u mišljenju br. 07–00–185/2014–0 od 31. 7. 2014. godine (<http://ravnopravnost.gov.rs/prituzba-a-z-i-m-a-protiv-prof-b-s-zbog-diskriminacije-po-osnovu-pola-u-oblasti-obrazovanja/>) utvrdila da je autor udžbenika Kriminalistika, u odeljku posvećenom metodici otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnog dela silovanja, između ostalog, naveo „da su u praksi ređi slučajevi da žrtva silovanja nije dala doprinos nastanku krivičnog dela i da se njen doprinos najčešće ogleda u nepromišljenom ponašanju (usamljenom kretanju mračnim ulicama, predgrađima, livadama u kasnim večernjim satima, putovanju autostopom), čime je sebe objektivno dovela u situaciju da postane žrtva krivičnog dela, da ženska osoba neretko svojim ponašanjem stvara, doprinosi ili prihvata seksualno napetu situaciju, da motivi koji ženu pokreću za ulazak i prihvatanje situacije u kojoj ona ne želi seksualni kontakt mogu biti i neurotski karakter njene emotivne nestabilnosti i nezadovoljstva iz kojeg proizlazi snažna, pa čak i grčevita želja za emotivnom i čistom bliskošću sa u mašti stvorenim, idealnim muškarcem, pristajući lakomisleno na situacije koje ona ocenjuje kao romantične, a druga strana kao seksualno naelektrisane...“. Poverenica je zauzela stav da su ovakvi stavovi ponižavajući i uvredljivi za žene, kao i da doprinose stvaranju i održavanju stereotipa i predrasuda [...], te “da je iznošenje ovakvih generalizovanih stavova u jednom univerzitetskom udžbeniku suprotno propisima o zabrani diskriminacije, jer predstavlja neprihvatljivo etiketiranje i vredanje dostojanstva žena, posebno onih koje su žrtve krivičnog dela silovanja, stvarajući u odnosu na njih ponižavajuće i uvredljivo okruženje. Istovremeno, iznošenjem ovakvih stavova javno se zagovaraju i podržavaju predrasude, običaji i drugi društveni obrasci ponašanja koji su zasnovani na stereotipnim ulogama polova [...].

20 U čl. 31 zakona izričito je propisana dužnost obrazovnih ustanova da u okviru studijskih programa obezbede obrazovanje o ravnopravnosti polova, u cilju prevazilaženja ograničavajućih uloga zasnovanih na polu, oslobađanja od stereotipa zasnovanih na polu i predrasuda zasnovanih na polu, kao i da u postupku donošenja studijskih programa i prilikom utvrđivanja standarda udžbenika, nastavnih metoda i normativa prostora i opreme, omogućće sprovođenje politike jednakih mogućnosti žena i muškaraca.

diskriminacije upućuje i *Zakon o visokom obrazovanju* iz 2017. godine,²¹ kojim su utvrđeni principi visokog obrazovanja, uključujući princip poštovanja ljudskih prava i princip zabrane diskriminacije.

Unapređenje rodne ravnopravnosti i suzbijanje rodno zasnovane diskriminacije predstavljaju strateško opredeljenje Srbije. Ključni strateški dokument jeste *Nacionalna strategija za unapređenje rodne ravnopravnosti za period od 2016. do 2020. godine*,²² kojom je rodno osetljivo obrazovanje utvrđeno kao jedan od posebnih ciljeva u okviru prvog strateškog cilja: „Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti”. U strategiji je konstatovano da obrazovni programi i nastavni sadržaji na svim nivoima formalnog obrazovanja nisu rodno osetljivi,²³ a u cilju urođnjavanja obrazovanja utvrđeno je nekoliko mera, relevantnih i za oblast visokog obrazovanja.²⁴ Pored toga, strategijom je, kao poseban strateški cilj, utvrđeno i *razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda*.

U *Strategiji prevencije i zaštite od diskriminacije* iz 2013. godine,²⁵ kao jedan od posebnih ciljeva, utvrđeno je „uključivanje u obrazovni sistem sadržaja o neprihvatljivosti svih oblika diskriminacije žena, uključujući rodne stereotipe, u kurikulumu za osnovno i srednje školsko obrazovanje, kao i visoko obrazovanje”.

Iako bi se, saglasno gore navedenim strategijama, moglo očekivati da integrisanje rodne perspektive bude jedan od ciljeva *Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*,²⁶ u njoj se ne problematizuju rodne nejednakosti u obrazovanju, niti je urođnjavanje ove oblasti utvrđeno kao strateški cilj. Zbog takvog pristupa ova strategija spada u red rodno slepih strateških dokumenata države. Nešto više sluha za rodne dimenzije ima nova *Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine – Istraživanja za inovacije*,²⁷ kojom je unapređivanje rodne (i manjinske) ravnopravnosti u nauci i inovacijama predviđeno kao jedna od šest mera kojima će se osigurati izvrsnost i dostupnost ljudskih resursa za nauku i privredu i društvene delatnosti.²⁸

21 „Sl. glasnik RS“, br. 88/2017.

22 „Službeni glasnik RS“, br.4/2016). Strategiju prati Akcioni plan za njeno sprovođenje, koji se odnosi na period 2016–2018.

23 Ova konstatacija je bila sadržana i u ranijoj Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009–2015).

24 U pitanju su sledeće mere: Uvođenje obaveznih rodno osetljivih i antidiskriminatornih obrazovnih programa i nastavnih sadržaja na svim nivoima obrazovanja, uključivši obrazovanje odraslih i obrazovanje medijskih profesionalaca/profesionalki; Revizija nastavnih sadržaja i udžbenika radi eliminisanja rodni stereotipa, diskriminatornih sadržaja i diskriminatornog jezika; Unapređivanje kompetencija zaposlenih u obrazovanju i vaspitanju putem uvođenja obaveznih obrazovnih programa o rodnoj ravnopravnosti; Uvođenje rodno osetljivog jezika u sve nastavne sadržaje; Uključivanje ženskog doprinosa nauci, kulturi i umetnosti u sadržaje nastavnih predmeta.

25 „Službeni glasnik RS“, br. 60/2013.

26 „Službeni glasnik RS“, br. 107/2012.

27 „Službeni glasnik RS“, br. 25/2016.

28 Ovaj cilj, međutim, nije operacionalizovan jer nije predviđeno kojim će se aktivnostima ova mera sprovesti, osim što je navedeno da će se unaprediti rodna (i manjinska) ravnopravnost

1.4. Dva koraka napred u normativno-strateškom okviru i korak nazad u realnosti visokog obrazovanja

Normativno-strateški okvir artikuliše jasno opredeljenje za urođnjavanje obrazovanja uopšte i, posebno, visokog obrazovanja. S druge strane, realnost visokog obrazovanja je veoma daleko od očekivanog i zahtevanog urođnjavanja. Podsticaji „odozgo” i „odozdo” i njihova konvergencija neophodni su da bi se kodirana reprodukcija patrijarhalne matrice na svim poljima ispoljavanja – u svesti prenosioca i primalaca znanja, u sadržajima, ciljevima, očekivanim ishodima studijskih programa, u sadržaju udžbeničke literature, u pedagoškim pristupima, kao i u kulturnim matricama i tzv. „skrivenim kurikulumima” (Jarić, 2012) – postepeno i kumulativno prevazilazila. U tom smislu su neophodni i akcioni planovi za urođnjavanje visokog obrazovanja, koji većim delom predstavljaju faktore uticaja „odozgo”, ali koji takođe i pokreću promene „odozdo” i susreću se i kumulativno deluju sa nekim drugim promenama.

Ideja o akcionim planovima za urođnjavanje visokog obrazovanja je prevashodno proizvod aktuelnih evropskih trendova i pominjanih strateških i normativnih dokumenata, koji su obavezujući i za Srbiju kao zemlju koja je u procesu pridruživanja EU. Međutim, s druge strane, prepoznatljiv u svemu tome je i autohtoni impuls za urođnjavanje visokog obrazovanja u Srbiji, na osnovu jedinstvene i opštevažne savremene dijalektike/protivrečne sprege patrijarhata i nastojanja da se prevaziđe kroz procese i politike urođnjavanja. Ideja o uvođenju akcionih planova i politika urođnjavanja visokog obrazovanja proističe i iz činjenice da je ispunjavanje međunarodnih standarda ljudskih prava (uključujući i standarde vezane za ostvarenje rodno senzitivnog prava na obrazovanje) obaveza koju država ima kao članica međunarodnih ugovora o ljudskim i ženskim pravima. Uz to, već je pomenut emancipatorski potencijal visokog obrazovanja, samog po sebi, tako da svaki obrazovni sistem u savremenosti potencijalno i/ili stvarno ima kapacitet za urođnjavanje, a koliko će za time razviti i potrebu, prevashodno zavisi od konkretnog modernizacijskog nivoa i strateškog opredeljenja za urođnjavanje visokog obrazovanja. Takođe je bitno napomenuti, da kolikogod da se nacionalni akcioni planovi za urođnjavanje visokog obrazovanja oslanjaju na međunarodne prakse i znanja, ni jedan akcioni plan ne može uspešno da se artikuliše, a posebno ne može uspešno da se implementira, bez odgovarajuće kontekstualizacije, koja podrazumeva osmišljavanje intervencije koja spaja saznanje i iskustveno (Blagojević Hughson, 2015: 72). Stoga je neophodno oslanjanje na empirijske pokazatelje stanja stvari u određenom obrazovnom sistemu i prilagođavanje i metoda i ciljeva i očekivanih rezultata konkretnom obrazovnom sistemu. (Blagojević Hughson, 2017). Takav pristup otklanja opasnost od veštačkog usvajanja i transplantiranja tuđih ideja i iskustava, koji nisu prilagođeni domaćem društvenom kontekstu.

„na svim nivoima odlučivanja“ i sprovesti „rodno budžetiranje prema Smernicama za rodno budžetiranje na nacionalnom nivou u Republici Srbiji“.

2. Od rodno slepog ka rodno senzitivnom visokom obrazovanju u Srbiji – Model akcionog plana za urođnjavanje visokog obrazovanja

Model akcionog plana za urođnjavanje visokog obrazovanja u Srbiji treba da ide u susret ostvarenju tri cilja: 1. Uklanjanje prepreka za regrutovanje, zadržavanje i podsticanje karijernog napredovanja žena u istraživačkom i nastavnom procesu; 2. Prepoznavanje problema neravnoteže moći u izboru rukovodećih kadrova i donošenju odluka u istraživačkim institutima i na fakultetima; 3. Jačanje rodne dimenzije u istraživanjima/projektima i preduzimanje odgovarajućih mera za rodno senzitivisanje univerzitetskog obrazovanja. U vezi trećeg cilja, poseban značaj imaju mere za urođnjavanje nastavnog materijala, silabusa, ukupnih kurikuluma, pedagoških pristupa, koje podrazumevaju i uvođenje odgovarajućih standarda za akreditaciju nastavnih programa.”Glavni ciljevi institucionalne promene se odnose na jačanje predstavljenosti žena i njihovo zadržavanje na svim nivoima naučnih karijera, kao i na to da se podstiče integrisanje rodne dimenzije u istraživanje i sadržaje inoviranja znanja” (GEAR Tool, 7).

Bitno je prepoznati strukturalne mehanizme produkcovanja i reporducovanja rodni nejednakosti u institucijama obrazovanja i istraživanja, a kad se prepoznaju da se nadalje dela uz pomoć mehanizama koji obezbeđuju prevazilaženje pomenutih nejednakosti. Sveobuhvatni i celoviti pristup u ovom kontekstu je neophodan, jer samo takav pristup može da bude efikasan i koristan i za instituciju i za zaposlene i za društvo u celini. (Gear Tool, Ibid.)

Da bi model akcionog plana bio podoban i kvalitetan u smislu ispunjavanja pomenutih ciljeva u konkretnoj instituciji (recimo na Univerzitetu), drugim rečima, da bi mogao da bude preveden u delotvorni konkretni akcioni plan, njegovoj artikulaciji i kasnijoj implementaciji mora da prethodi sveobuhvatno referentno empirijsko istraživanje (u kombinaciji upitnika za najširi mogući uzorak nastavnog i administrativnog osoblja, sa reprezentativnim uzorkom – koji svakako uključuje uprave univerziteta i fakulteta – za sprovođenje kvalitativnih intervjuja), kao i uvođenje rodno senzitivnih statističkih pokazatelja (o rodnoj strukturi zaposlenih, kao i onih koji su se prijavljivali na konkurse za posao, dobili posao, ostali na njemu ili ga napuštali, napredovali na njemu manje ili više zavisno i od rodne dimenzije, i td.). Opseg pitanja treba da odgovori zahtevu i očekivanjima da se dobije sveobuhvatna i tačna slika o datom stanju stvari u vezi sva tri postavljena cilja. Dakle, pitanja moraju da budu tako formulisana da se dobiju što referentniji statistički i kvalitativni uvidi o tome da li postoje prepreke i diskriminacija kod prijema novih kadrova, njihovog tretmana u smislu kasnijeg zadržavanja i podsticanja njihovog profesionalnog napredovanja; zatim, da se bolje razumeju objektivni problemi i uzroci disbalansa moći i vrednosni stavovi i muških i ženskih članova akademske zajednice u vezi značaja učešća u donošenju odluka, mišljenja oba pola o uzrocima prepreka na koje žene nailaze u tom pogledu i o tome na koje načine bi taj disbalans trebalo prevazilaziti, kao i mišljenje delova muškog kolektiva o eventualnim analognim razlozima i za njihov manjak moći u donošenju odluka. Po pitanju trećeg cilja,

pomenuto empirijsko referentno istraživanje bi trebalo da uključi i pitanja o različitim vrednosnim stavovima nastavnika, koja bi omogućila uvid u „skriveno kurikulum”, u prisustvo rodni stereotipa i predrasuda u ličnim profilima i u pedagoškim pristupima nastavnog osoblja. A kada je u pitanju sam edukativni proces, neophodno bi bilo i prethodno sistematsko istraživanje po utvrđenoj metodologiji sadržaja, ciljeva, ishoda učenja, kao i udžbeničke građe za ukupne kurikulume i silabuse kurseva iz rodne perspektive. U sumarnom smislu, ako se želi ukupna slika datog stanja stvari u visokom obrazovanju, pre artikulacije akcionog plana neophodno je sprovesti pomenuto empirijsko istraživanje o iskustvima, stavovima i vrednosnim sudovima svih aktera visokog obrazovanja, uvesti rodno senzitivnu statistiku i uraditi preispitivanje studijskih programa i udžbeničke građe na osnovama rodne analize.

Stečeni uvidi u postojeće stanje stvari predstavljaju saznavni okvir na osnovu koga konkretan univerzitet, odnosno fakultet, može pristupiti izradi sopstvenog akcionog plana. U ostvarivanju tog složenog zadatka model akcionog plana koji u ovom radu nudimo sadrži samo putokaze i moguće pravce delovanja.

2.1. Rodno nediskriminativni izbor, zadržavanje i promocija kadrova

Jedan od važnih segmenata akcionog plana jesu mere za prevazilaženje horizontalne segregacije u izboru oblasti studiranja, tj. orijentacija ženske populacije više ka društvenim naukama, a muške ka prirodnim naukama i inženjerskim tehnologijama. Mehanizmi koje akcioni plan mora da predvidi u tom pogledu tiču se podsticaja za balansirajući upis oba pola na prirodne i društvene discipline, korišćenjem mehanizma kvota, tj. kombinacije kvota i uspeha na prijemnim ispitima, ili nekih drugih podsticajnih mehanizama.

Svakom raspisivanju konkursa za nova radna mesta trebalo bi da prethodi uvid o rodnom (dis)balansu u datoj nastavnoj ili istraživačkoj oblasti, a rodni balans treba obezbediti i u pogledu sastava samih komisija za izbor kandidata/kanidatkinja. Pored toga, prilikom izbora neophodno je prednost dati kandidatu /kandidatkinji onog pola koji je manje zastupljen, u slučajevima kada su izjednačeni u pogledu ispunjavanja uslova koji se konkursom traže. U sprovođenju procedure prijema strogo mora da se vodi računa da se nikakvi rodni stereotipi ne pojave niti u intervjuima niti u procesu finalnog odlučivanja o izboru kandidata/tkinje. U vezi zadržavanja i promocije kadrova ženskog pola, neophodni su mehanizmi uvođenja posebnih konkursa, stipendija, nagrada, finansijske i logističke podrške za karijerno napredovanje žena.

Takođe, neophodna je, da pored zakonskih mehanizama, i odgovarajuća politika (public policies) institucije budu usmerene ka sprečavanju svakog vida neopravdanih razlika u primanjima među istim akademskim nivoima nastavnika oba pola, što podrazumeva sprečavanje umanjenja zarada žena za vreme porodiljskog odsustva, prijateljsku politiku institucija prema akademkinjama koje se odlučuju na rađanje, uključujući i fleksibilne uslove rada za žene koje posle porodiljskog odsustva nastavljaju sa radom. Ako su oba roditelja akademski radnici, sistematski treba podsticati i muškarce da koriste odsustvo

radi nege deteta. Takođe, nakon isteka porodijskog odsustva, odnosno odsustva radi nege deteta, ključni faktor daljeg opstanka u karijeri i napredovanja jeste podrška roditeljstvu, tj. mere koje omogućavaju usklađivanje porodičnih i radnih obaveza, kao što su organizovanje vrtića u okviru akademske institucije za decu nastavnog i nenastavnog osoblja, jeftini servisi hrane u okviru institucije i sl..

Što se tiče rodno balansu u istraživanjima, mehanizmi za njegovo uspostavljanje moraju da budu sistemi kvota i planirane rodno senzitivne politike izbora projekata, kao i rodno osvešćeno regrutovanje članova istraživačkih timova, rukovodstava timova, kontrolora i evaluatora istraživačkih rezultata. Kada su u pitanju konkursi za istraživačke projekte, jedan od uslova za njihovo dobijanje mora da bude, kao što je već pomenuto, i zastupljenost rodne perspektive u sadržaju projekta i rodni balans u predloženim projektnim timovima. Dobijanje projekata Evropske komisije, recimo tipa "Horizon 2020", u značajnoj meri je već uslovljeno time da li je u projektne predloge uključena rodna perspektiva, a sledeći najavljeni korak/preduslov i samog konkurisanja za "Horizon" projekte biće da institucije iz kojih projekti potiču moraju da imaju formalno usvojene rodne akcione planove, koji su u procesu implementacije. Analogno tome, bilo bi racionalno i produktivno da se i odobravanje domaćih projekata uslovi time da timovi moraju da budu rodno balansirani, a što je još važnije da projektni predlozi, sadržaji, ciljevi i očekivani ishodi moraju da sadrže i rodnu perspektivu. Pozitivni ishod primene ovakvih mera i mehanizama ogledao bi se u tome što bi istraživački rezultati – koji su usklađeni sa standardima rodne analize i rodno nediskriminativnih sadržaja i ciljeva, kao i njihova primena – bili optimalniji (sveobuhvatniji i kvalitetniji), jer bi se ticali ukupne populacije, a ne prevashodno njegove (privilegovane) polovine i tek u nekoj meri one druge, nevidljive i deprivilegovane polovine. (GearTool, 7.)

2.2. Rodna ravnoteža u procesu odlučivanja

Vertikalna segregacija u visokoškolskom obrazovanju treba da se prevazilazi tako što će procedure izbora top menadžmenta, upravnika, dekana, dekanskih kolegijuma, rektora i rektorskih kolegijuma biti zasnovane na politici rodno balansu. Glavni kriterijumi u pogledu izbora kandidata/kandidatkinja na mestima odlučivanja treba da budu stručnost i kompetencije, a u slučaju kada su kandidati/kandidatkinje sličnog kvaliteta, prednost treba dati kandidatu/kandidatkinji onog pola koji je manje zastupljen u upravljačkoj strukturi. Pri tom, uspostavljanje rodne ravnoteže je samo po sebi veoma bitno i o tome mora da bude svestan i svaki kolektiv i svako rukovodstvo, jer tamo gde on postoji, uspostavlja se i kvalitativno šira perspektiva, tačka gledanja na sva pitanja i probleme, a i iskustva i potrebe zapostavljene polovine radne populacije počinju da ulaze u vidokrug i da ga čine ne samo kvalitetnijim nego i pravičnijim, a ciljeve delanja da čine sveobuhvatnijim i civilizacijski bližim standardima univerzalne jednakosti i brige o dignitetu svake jedinice, nezavisno od polne/rodne pripadnosti. U tom kontekstu je edukacija rukovodilaca date institucije visokog obrazovanja za rodno senzitivni pristup veoma značajan deo konkretnog akcionog plana i njegove primene.

Za brigu o kadrovskim rešenjima i rodnoj ravnoteži, kao i za artikulisanje i primenu rodniha akcionih planova, neophodno je uvođenje agenata/ kancelarija za rodnu ravnopravnost, bilo u okvirima odseka zaduženih za ljudske resurse ili nezavisno/komplementarno sa njima. Ovakva tela moraju da imaju punu podršku uprava fakulteta i univerziteta, da budu veoma dobro umrežena sa drugim takvim telima na lokalnom, regionalnom i centralnom nivou, kao i sa nastavnim i administrativnim osobljem u svojoj radnoj sredini.

2.3. Studijski programi i udžbenici

Pitanja – šta se uči, iz čega se uči, kako se uči i kakvi rezultati se proizvode, predstavlja temeljno pitanje obrazovanja i u tom smislu je kvalitet, tj. rodna (ne) senzibilisanost studijskih kurikuluma, silabusa, udžbeničke građe i pedagoškog pristupa od ključnog značaja u ovom kontekstu.

Autorke ovog teksta sprovele su pilot istraživanje u okviru koga su izvršile rodnu analizu studijskih programa dva vodeća i najmasovnija državna pravna fakulteta i udžbenika za pet najreferentnijih pravnih predmeta – Uvod u sociologiju, Porodično pravo, Radno pravo, Krivično pravo i Ustavno pravo – i pomenuta rodna analiza je pokazala gotovo potpuno rodno slepilo, a u nekim udžbenicima čak i prisustvo stereotipa i rodno negativnih stavova pri tumačenju pravnih i društvenih pojmova, pojava, instituta (Vujadinović i Petrušić, 2017).

Jedan od ključnih zadataka jeste sistematska i sveobuhvatna rodna analiza svih studijskih programa i udžbenika na univerzitetima u Srbiji, koji je neophodno realizovati. Isto tako, neophodno je uspostaviti standarde rodne senzitivizacije studijskih programa i silabusa, koji će biti propisani kao uslov za akreditacija studijskih programa i samih obrazovnih ustanova.

Jedan od značajnih instrumenata rodne senzitivizacije jeste i uvođenje posebnih predmeta rodniha studija na svim fakultetima. Međutim, po mišljenju autorki, uz sve prethodno pomenute mere, ključno za formiranje kritične mase rodno osvećenog nastavnog kadra, kao i za “dobrovoljno” urođnjavanje studijskih programa i udžbenika, jeste formiranje master i/ili doktorskih rodniha studija interdisciplinarnog i multidisciplinarnog karaktera prilagođenih svakom fakultetu i polju istraživanja ponaosob. Pomenuti studijski programi bi obuhvatili najvažnije discipline u okviru datih kurikuluma i podstakli nastavnike iz tih različitih disciplina da dekonstruišu tradicionalne pristupe njihovim poljima rada i istraživanja i da razvijaju rodno senzibilisana “stara” i nova znanja u domenu svojih kompetencija, da afirmišu nove perspektive i pedagoške pristupe primerene urođnjenom znanju. Samim procesom etabliranja i unapređivanja urođnjaniha znanja i pedagoških pristupa, formirala bi se na svakom fakultetu i u svakoj disciplini infrastruktura rodno osvećenih kadrova i nastavnih predmeta, koja bi autohtono i autentično nosila procese urođnjavanja studija “odozdo” i koja bi podsticala i olakšavala procese primene akcionih planova urođnjavanja “odozgo”. Dakle, primena akcionih planova za urođnjavanje visokog obrazovanja “odozgo” – u domenima upravljačkih struktura, menadžmenta, sadržaja, ciljeva i sredstava rada na studijskim programima, imala bi snažnu podršku i impuls “odozdo”, iz samog nastavnog procesa i njegovih nosioca.

2.4. Podizanje svesti

Za podizanje svesti je značajno kapilarno širenje uticaja kroz sve agente infrastrukture prenošenja i primanja znanja, dakle, rodno senzitivisanje i nastavnika i studenata. U tom smislu su predmeti Studije roda i pominjani master i doktorski rodno senzibilisani studiji u svim oblastima prirodnih i društvenih nauka veoma bitni, a uz njih i kursevi edukacije edukatora za rodnu ravnopravnost. Međutim, jedna od ključnih linija uticaja u ovom smislu mora da bude rodno osveščivanje rukovodilaca i vrhova menadžmenta, jer od njih zavisi uvođenje rodno senzitivisanih procesa regrutovanja, zadržavanja i unapređivanja kadrova; od njih zavisi i politika artikulisanja i promovisanja nastavnih planova i istraživačkih projekata; od njih, naravno, najviše zavisi i spremnost za uspostavljanje, sprovođenje i monitorisanje akcionih planova za urođnjavanje svih dimenzija date institucionalne strukture.

Za podizanje svesti svih kadrova važno je uvesti i određene simboličke događaje, kao što su dan debata o rodnom pitanjima, kao i organizovati modalitete druženja, zajedničkih putovanja, unapređenja timskog rada kroz prizmu ideje i prakse rodnog osveščivanja i rodne ravnopravnosti. Tribine, seminari, radionice za razvijanje rodno osvešćenih pedagoških pristupa nastavnika, kao i za dekonstruisanje rodnih stereotipa i predrasuda i nastavnika i studenata, takođe su od značaja. Čitav opseg i kontekst "skrivenih kurikuluma" mora da bude predmet pažnje sa stanovišta prepoznavanja svih modaliteta u kojima se unutar formalnog i neformalnog govora nastavnika, ali i studenata, reprodukuju patrijarhalni stereotipi i predrasude, kako bi im se stalo na put.

Naravno, čitav kontekst, metode i sadržaji podizanja rodno senzitivne svesti moraju biti locirani u ono što je njihovo rodno mesto i uporište, a to je kultura ljudskih prava i kultura jednakosti i nediskriminacije. U tom smislu je bitno i da svaka obrazovna institucija pojedinačno i u univerzitetskim celinama ima dobro artikulisane kodekse ponašanja i sprečavanja uznemiravanja, zloupotreba i nasilja na radnom mestu po osnovi pola i roda, kao i sprečavanja diskriminacije po bilo kom osnovu.

Zaključak:

Za urođnjavanje visokog obrazovanja od suštinske važnosti je donošenje, primena i praćenje primene odgovarajućih akcionih planova, jer bez njihovog uvođenja patrijarhalna matrica bi i dalje bila nesmetano reprodukovana. Akcioni planovi imaju za cilj da doprinesu bržoj i efikasnijoj i trajnijoj prevazi emancipatorske logike obrazovanja. Benefiti od urođnjavanja visokog obrazovanja preko mera i akcionih planova "nametnutih" "odozgo", vezani su za poboljšanje ukupnog kvaliteta sadržaja i ishoda učenja samih po sebi, i za suštinsko unapređenje primene takvih urođnjenih znanja, za pravičnije zadovoljavanje potreba i pružanje usluga celokupnom stanovništvu na balansirani način. Susretanje urođnjavanja znanja "odozgo" sa procesima urođnjavanja znanja "odozdo" daju optimalne rezultate sa stanovišta institucionalne i supstancijalne

rekonstrukcije svrha i ishoda znanja. Urođnjavanje visokog obrazovanja služi ispunjenju civilizacijskog standarda jednake brige za svaku jedinku, afirmaciji jednako važnog digniteta svake individue, a služi i unapređenju kvaliteta ne samo znanja nego i ukupnog individualnog i društvenog života, jer su u njemu otelovljene potrebe i iskustva obe polovine čovečanstva, i jer u njemu postaju vidljivi i delotvorni doprinosi oba pola, dakle, postaju vidljivi i delotvorni duplo bogatiji kapaciteti saznanja, iskustava, talenata, individualnih i kolektivnih potencijala.

Argumenti u prilog promocije rodne ravnopravnosti u visokom obrazovanju u Srbiji su višestruki i višeslojni: usaglašavanje sa domaćim i evropskim zakonodovastvom i strateškim opredeljenjima; bolji uslovi rada i bolje socijalno, međuljudsko okruženje; podsticanje socijalnog dijaloga i kooperacije; pozitivni uticaju na unutrašnje donošenje odluka i na procedure upravljanja karijerama; podsticanje inkluzije i osećaja zajedništva; unapređenje kvaliteta istraživanja i znanja; poboljšanje ugleda institucije i njene kompetetivnosti u obrazovnom okruženju gledano lokalno, regionalno, i globalno. Takođe, u pitanju je i stvaranje boljih uslova za privlačenje talenata i za njihovo zadržavanje, zatim, za ostvarenje izvrsnosti i vrhunskih kvaliteta u istraživanju i proizvodnji znanja, kao i povećanje efektivnosti i efikasnosti istraživanja. Može se govoriti i o ekonomskim benefitima, pošavši već od činjenice da preduslovi za dobijanje ogromnih sredstava od projekata Evropske komisije i posebno "Horizon" projekata zavise u direktnom smislu od rodno senzitivnog pristupa. Najveći benefit je što urođnjavanje visokog obrazovanja podrazumeva sveobuhvatnu i integralnu promenu unutar institucionalnog dizajna i vezano za ljudske resurse; ono daje impulse za kumulativno i sinergijsko unapređenje kvaliteta svih aktera obrazovnog procesa i sadržaja, ciljeva i ishoda prozvodnje znanja u visokom obrazovanju (Gear Tool, 10–12).

Literatura:

- Baćević, Jana *et al* (Blagojević J., Duhaček, D., Džamonja T., Vukasović M., Popović D., Zaharijević, A.), 2010, *Analiza rodne dimenzije u visokoškolskom obrazovnom materijal*, Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike.
- Blagojević, Marina (ur.), 2002, *Mapiranje mizoginije*, I knjiga (2. izdanje), Beograd: AŽIN.
- Blagojević Hjuson, Marina, 2013, *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život*, Beograd: UN Women.
- Blagojević Hjuson, Marina, 2015, *Sutra je bilo juče – Prilog istoriji žena u drugoj polovini 20. veka u Jugoslaviji*, Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova.
- Blagojević Hjuson, Marina, 2015a, *Poluperiferija i rod: pobuna konteksta*, Beograd: IKSI.
- Blagojevic Hughson, Marina, 2017, Conceptualisation of the Gender Policy Field, in Kruessmann, Thomas and Ziegerhofer, Anita (eds.), *Promoting Gender*

- Equality Abroad – An Assessment of EU Action in the External Dimension*, Berlin, Munster, Zurich, Wien, London: MIT Verlag –
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (CEDAW), General Assembly Resolution 34/180, 18 Decembar, 1979. Konvenciju je ratifikovala SFRJ („Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/81), a u SRJ i državnoj zajednici SCG važila je po osnovu sukcesije. Po tom osnovu važi i u Republici Srbiji.
- EIGE webpage, Education and gender equality: main challenges, https://www.youtube.com/watch?v=p5t_dB0Z_rE&utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=education_in_the_eu_set_apart_by_gender&utm_term=2018-02-19
- Gender Equality in Academia and research, GEAR Tool, EIGE, 2016, Luxembourg: Publications Office of the European Union (<http://eige.europa.eu>)
- Hugson, Marina, 2015, Kontekstualizacija politike rodne ravnopravnosti i lokalni razvoj: Primer dobre prakse u Vojvodini, Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istražovanja, Vol. XXX IV/2 27–48.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, General Assembly Resolution 2200A (XXI), 16 December, 1966. Konvenciju je ratifikovala SFRJ („Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 7/71), a u SRJ i državnoj zajednici SCG važila je po osnovu sukcesije. Po tom osnovu važi i u Republici Srbiji, „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, 7/71.
- Jarić, Isidora, 2012. *Javni i skriveni kurikulumi srednjoškolske nastave sociologije: obrazovne reforme u Srbiji (1960–2006)*.
- Kymlicka, Will, 2012, Multiculturalism: Success, Failure, and The Future, Migration Policy Institute (MPI), <https://www.migrationpolicy.org/research/TCM-multiculturalism-success-failure>, pristup 18.02.2018.
- Milić, Anđelka, 1998, Patrijarhalni poredak, revolucija i saznanje o položaju žene, u Milić, Anđelka (ur.), *Položaj žene kao merilo modernizacije*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Obrenić, Dragana, 2008, Pravo glasa žena, u Zaharijević, Adriana (ur.), *Neko je rekao feminizam*, Beograd: HBS, 25–42.
- Ofen, Karen, 2013, Oспорavanje muške aristokratije: Feminizam i Francuska revolucija, *Ženske studije*, 13 (www.zenskestudije.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenskestudije/... elektronsko izdanje).
- Pajvančić, Marijana, Petrušić, Nevena, Jašarević, Senad. 2010, *Komentar Zakona o zabrani diskriminacij*, Centar modernih veština, Beograd.
- Petrušić Nevena, Konstantinović Vilić Slobodanka, 2012, Integrisanje studija roda u univerzitetski sistem obrazovanja, u: Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru, Niš: Pravni fakultet, 62 (2012), 17–40.
- Petrušić, Nevena, Krstić, Ivana, Marinković, Tanasije, 2016, *Komentar Zakona o zabrani diskriminacije*, Beograd, Glasnik.
- Popović, Dragana, Duhaček, Daša, 2009, Od ciriškog kruga do studija roda: rodna ravnopravnost i visoko obrazovanje u Srbiji, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 688.

- Stjepanović-Zaharijevski, D, Gavrilović, D, Petrušić, Nevena, *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost: Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu*, Beograd, Mena Group, UNDP, 2010, str. 14.
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*, UN, 1948, http://www.ombudsman.co.me/docs/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf
- Vujadinović, Dragica, *Family Structures and Civil Society Perspectives in Present-Day Serbia*, 2012, u Ginsborg, Paul *et al*, *The Golden Chain: Family, Civil Society and the State*, NY, Oxford: Berghahn Books.
- Vujadinović, Dragica, *Teorijsko-metodološki okvir za razumevanje rodni odnosa u savremenosti – slučaj Srbije*, 2017, u Vujadinović, Dragica i Stanimirivić, Vojslav (ur.), *Studije roda*, Beograd: Pravni fakultet, 13–32.
- D. Vujadinović, *Rod i pravna regulativa*, 2017, u Vujadinović, Dragica i Stanimirivić, Vojslav (ur.), *Studije roda*, Beograd: Pravni fakultet, 79–98.
- Vujadinović, Dragica, Stanimirović, Vojslav, 2016, *Rodni odnosi u Srbiji u doba tranzicije – između emancipacije i retraditionalizacije*, u Vranić, Bojan i Davinić, Goran (ur.), *(Re)kapitulacija prvih 25 godina*, Beograd: Pravni fakultet (takođe u Priručniku Vujadinović, Dragica, Stanimirović, Vojslav, 2017, *Studije roda*, Beograd: Pravni fakultet, 151–179).
- Vujadinović, Dragica, Stanimirović, Vojslav, 2017, *Studije roda*, Priručnik, Beograd: Pravni fakultet.
- Vujadinović, Dragica, Petrušić, Nevena, 2017, *Uvođenje rodne perspektive u pravničko obrazovanje, u Srbiji – pilot analiza studijskih programa i udžbenika*, u Lilić, Stevan (ur.), *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije – knjiga 7*, Beograd: Pravni fakultet, (84 – 104).
- Žene i muškarci u Republici Srbiji*, 2017, Beograd: Republički zavod za statistiku.